

Milosz és a szamizdat Napló

A Szülőházam, Európa margójára

Czeslaw Milosz 1980-ban kapott irodalmi Nobel-díjat. Mozgalmas életútja miatt korábban politikai okokból igen korlátozott esélye volt rá, hogy prózája – regényei és esszéi – nálunk megjelenjenek: 1951-ben mint a kommunista lengyel szatellita állam hivatalos képviselője „felejtette kint magát” végleg az USA-ban. 1992-ben jelenhetett csak meg világhírű „politikai pszichológiai” esszékötetete, *A rabul ejtett értelem* magyarul is. Ebben azt elemezte, hogyan korrumpálódhattak Közép-Európában igen sokan a szovjet megszállást követően a korábban legtisztábban látó, legtehetségesebb értelmiségiek közül is.

Újabb esszékötetete, a *Szülőházam, Európa* tavaly jelent meg (sajnos kétségbeesetten sok sajtóhibával), ám igazi visszhangot nem váltva ki. Holott „rezonanciaterébe” a magyar világ is beletartozhatna.

De elemzése helyett most csak egy filológiai apróságra szeretném föl hívni benne a figyelmet.

A hetvenes évek végén az úgynevezett „demokratikus ellenzék” – Kornis Mihály (akkor még kezdő író) ötletét követve – Milosz és baráti köre után fél évszázaddal találta újra föl az akkoriban rendőrileg üldözött „szamizdat” egyik formáját, a résztvevők által kedvelt, jelleghőz fogva azonban csak a „beavatottak” szűk köre számára hozzáférhető „kollektív naplót”. Évekig csupán három példányban „terjedt”. A nyolcvanas években kettőt a politikai rendőrség egy házkutatás-sorozat során ebből is elkobzott, és egy töredékes válogatás a napló anyagaiból csak 1990 után jelent meg.

Valamikor alighanem egyik filológiai csemegéjük lesz azoknak, akik akár az egykori „demokratikus ellenzék” személyes belviszonyaival, akár sok, ma már országos nevű politikus, költő, filozófus, regényíró, zenész politikai fejlődésével, társadalmi-erkölcsi vonalzaik belső mozgatórugóival

akarnak foglalkozni. Elég ehhez csupán néhány nevet megemlítenem: Halda Aliz, Mérei Ferenc, Spiró György, Petri György, Eörsi István, Solt Ottília, Kőszeg Ferenc, Radnóti Sándor, Nádas Péter, Vezér Erzsébet, Balassa Péter, Pető Katalin, Csalog Zsolt, Ungváry Rudolf, Lengyel Péter, Tamás Gáspár Miklós, Lengyel Gabriella, Berkovits György, Iványi Gábor, Jeney Zoltán, Dalos György, Kenedi János, Demszky Gábor és persze az ötletet útnak indító, a „szabályokat” kialakító (igaz, be csak ritkán tartó) Kornis Mihály – és „még sokan mások”. Itt jelent meg első ötletként, még szubjektív „napló formában” számos olyan bejegyzés, amelyek azóta íróik kötetjeinek kiemelkedő darabjai, vagy politikusi-közemberi „zsenéi”, s ebből a szempontból már kulturális közkinccsek.

Nem valószínű, hogy az ötletgazda Kornis akkoriban tisztában volt vele, hogy kicsoda Czeslaw Milosz. Annál nagyobb meglepetésként ért, hogy Milosz szinte ugyanazokkal a szavakkal tekint vissza szellemi fejlődésének egyik meghatározó kiindulópontjára, „csoportjuk” harmincas éveken kigondolt „kollektív naplójára”, amellyel négy-öt évtizeddel később ő bocsátotta útjára a magyar irodalomban ezt a nálunk tudtommal sosem létezett műfaji kezdeményezést.

Egy részlet Milosz emlékidéző szavaiból: „Csoportunk (...) fő gondja az volt, hogy bizottság a liberális elit folyamatoságát, ezért igyekezett valamiféle nevelődési alapítani. (...) Nem folytatott felforgató tevékenységet, és a titokzatoság csak vonzóbbá tette, de a szabad eszmecseréken és baráti kapcsolatokon kívül nem jelentett mást (...) Felavatásom a folyosó parkettjén csikorgó léptek ritmusára történt, a szünetben. Büszkeség töltött el, hogy a méltó és a kiválasztottak közé tartozom, boldoggá tett a testvériség, a titkok megőrzésének kötelessége.

Foglalkozásaink abban merültek ki, hogy gyűléseket tartottunk az egyik csoporttag lakásán, és írtuk a Könyvet. Ez egy vaskos, fekete borítójú füzet volt, amelyet sorra mindenki megkapott néhány napra. Jo-gunk volt elolvasni mindazt, amit mások előzőleg beleírtak, mi is azt írhattunk bele, amit akartunk: személyes vallomást, a bennünket éppen foglalkoztató művek és elmélkedések tárgyát, vitába lehetett szállni a Könyvben olvasottakkal. Így alakult ki a barátok párbeszéde.”

Aminek – tegyük hozzá – Milosz visszaemlékezéseiből kitűnőleg sorsdöntő fontossága lett életük (és gyakran haláluk) alakulásában is. Voltak köztük, akik gázkamrában pusztultak el; voltak, akiket a Honi Hadse-reg tisztjeiként az oroszok löttek tarkón; a „csoport” egyik akkor ifjú vezéréből később eltestesült és vakbuzgó mindenható sztálinista vallató-miniszter lett; volt, aki tettetett hittel történelmi regények özőnében hamisította (tehetséges ifjúkora ellenére) a zsdanovi kívánalmak szerint Lengyelország múltját...

Emberileg maga Milosz sem futott be maradéktalanul folytatlan pályát: nem titkolja, hogy évekig (1951-es disszidálásáig) minden meggyőződés nélkül eleget tett a külügyi szolgálatot teljesítő „megbízható” sztálinista káderek kötelességeinek, és élvezte az összes ezzel járó anyagi és életvitelbeli kiváltságot.

Könyvből ítélve, népesebb volta ellenére Lengyelország is túl kicsi ahhoz, hogy a benne rejlő végtelen életutak bejárásához egy időben több „elitje” legyen.

És évtizedek múltán viszont kint, kinevelődésének egyik meghatározó forrását ő is a Könyvben látja – abban, amiben talán a nálunk ilyen szempontból tüzetesen sehol nem elemzett kollektív „szamizdat napló” kutatói fogják egykoron.

Könczöl Csaba